

Agnieszka Chłosta-Sikorska, *Kraków i jego mieszkańcy w latach 1945–1947*, Kraków: Wydawnictwo LIBRON 2016, ss. 376, ISBN: 978-83-651-4894-0.

Nakładem krakowskiego Wydawnictwa LIBRON ukazała się w 2016 r. estetycznie wydana książka Agnieszki Chłosty-Sikorskiej pt. *Kraków i jego mieszkańcy w latach 1945–1947*. Wspomniane wydawnictwo specjalizuje się w wydawaniu książek z pogranicza historii, politologii i nauk społecznych. W gronie autorów są także osoby zajmujące się historią życia codziennego. Do nich bez wątpienia można zaliczyć Agnieszkę Chłostę-Sikorską. Autorka recenzowanego dzieła jest z wykształcenia historykiem i politologiem, doktorem nauk humanistycznych. Od 2009 r. pracuje na stanowisku adiunkta w Katedrze Edukacji Historycznej Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Wybór tematyki książki nie był przypadkowy. Agnieszka Chłosta-Sikorska w 2007 r. obroniła rozprawę doktorską pt. *Życie codzienne w Krakowie 1945–1947* i omawiana tutaj pozycja stanowi rozszerzoną wersję doktoratu.

W ostatniej dekadzie tematyka życia codziennego zajęła szczególne miejsce w polskiej historiografii najnowszej. Wspomnę w tym miejscu jedynie kilka nazwisk autorów, którzy pisali o tym, jak chociażby: Tomasz Szarota¹³, Grzegorz Hryciuk¹⁴, Stanisława Lewandowska¹⁵, Krzysztof Kosiński¹⁶, Regina Renz¹⁷, Barbara Klich-Kluczeńska¹⁸ i inni¹⁹.

Wymieniając zalety recenzowanej książki, pragnę zauważyć, że Agnieszka Chłosta-Sikorska skupiła się nie tylko na ogólnym opisie codzienności miasta, ale bardzo często z powodzeniem podjęła trud ukazania zmian, jakie zaszły w ży-

¹³ T. Szarota, *Okupowanej Warszawy dzień powszedni. Studium historyczne*, Warszawa 1988.

¹⁴ G. Hryciuk, *Polacy we Lwowie 1939–1944. Życie codzienne*, Warszawa 2000.

¹⁵ S. Lewandowska, *Życie codzienne Wilna w latach II wojny światowej*, Warszawa 1997.

¹⁶ K. Kosiński, *O nową mentalność. Życie codzienne w szkołach 1945–1956*, Warszawa 2000.

¹⁷ R. Renz, *Życie codzienne w miasteczkach województwa kieleckiego 1918–1939*, Kielce 1994.

¹⁸ B. Klich-Kluczeńska, *Przez dziurkę od klucza. Życie prywatne w Krakowie 1945–1989*, Warszawa 2005.

¹⁹ Wśród publikacji omawiających tę tematykę wymienię jeszcze: F. Kusiak, *Życie codzienne oficerów Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1992; S. Ciesielski (red.), *Życie codzienne polskich zesłańców w ZSRR w latach 1940–1946. Studia*, Wrocław 1997; M. Ordyłowski, *Życie codzienne we Wrocławiu 1945–1948*, Wrocław 1991; R. Tomkiewicz, *Życie codzienne mieszkańców powojennego Olsztyna 1945–1956*, Olsztyn 2003; T. Wolsza, *W cieniu Wronek, Jaworzna i Piehcina... 1945–1956. Życie codzienne w polskich więzieniach, obozach i ośrodkach pracy więźniów*, Warszawa 2003; G. Miernik, S. Piątkowski (red.), *Życie codzienne w PRL (1956–1989)*, Radom 2006; S. Ligarski, *W zwierciadle ogłoszeń drobnych. Życie codzienne na Śląsku w latach 1945–1949*, Wrocław 2007; E. Szpak, *Między osiedlem a zagrodą. Życie codzienne mieszkańców PGR-ów*, Warszawa 2005.

ciu codziennym mieszkańców Krakowa w pierwszych trzech powojennych latach na poziomie życia rodzinnego czy poszczególnych grup społecznych. Autorka znakomicie przedstawiła lęk krakowian o codzienną egzystencję i chęć powrotu do normalnego życia. Opierając się na źródłach pochodzących z Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Ministerstwa Informacji i Propagandy, Ministerstwa Oświaty, Ministerstwa Zdrowia, Miejskiego Komitetu Opieki Społecznej Kraków, Komendy Województwa Milicji Obywatelskiej w Krakowie, przeprowadziła badania nad psychicznymi skutkami wydarzeń wśród ludzi dotkniętych różnorodnymi doświadczeniami pierwszych trzech powojennych lat. Tematyka ta nigdy nie stanowi łatwej materii dla historyków, gdyż wymaga znajomości terminologii z zakresu psychologii i socjologii oraz szerszego spojrzenia na źródło historyczne jako materiał dostarczającego informacji nie tylko faktograficznych, ale także wiedzy o kondycji psychicznej ludzi, którzy takie źródła wytworzyli. Należy podkreślić, że nie każdy materiał źródłowy może dać odpowiedź na pytania o emocje, uczucia, straty psychiczne i nie każdy historyk stawia pytania dotyczące tych kwestii. Problematyka podjęta przez Autorkę zasługuje na pochwałę, tym bardziej że język tekstu czyni go bardzo informującym i przystępnym. Ponadto opracowanie skupia się głównie na przeanalizowaniu procesów społecznych, zmian mentalności i postaw, jakie przyjmowali krakowianie wobec powojennej rzeczywistości. Analiza obejmuje różne sfery codziennej egzystencji – od uczestnictwa w życiu publicznym po sposoby spędzania czasu wolnego.

Praca składa się z obszernego wstępu (s. 9–22), siedmiu rozdziałów (s. 23–333) i zakończenia (s. 335–338). Ramy chronologiczne książki uważam za poprawne. Stanowią one dwie kluczowe cezury w historii miasta. Rok 1945 przyniósł wyjście Krakowa spod niemieckiej okupacji i dał Polakom nadzieję na wolność we własnym kraju. Był to także początek odradzania się życia społeczno-politycznego. Mieszkańcy dawnej stolicy wierzyli w realną pomoc państw Europy Zachodniej w tworzeniu suwerennego państwa polskiego, które byłoby niezależne od Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Wynikiem tego były zbrojne akcje, pacyfikacje i ostateczne podporządkowanie ludności jako odpowiedź na szerzący się terror. Czas jednak pokazał, że te nadzieje okazały się płonne. Natomiast rok 1947 pozbawił naszych rodaków złudzeń. Doprowadził on do usystematyzowania się nowego porządku i wyrobienia poczucia nowej więzi narodowej. Zakończono wówczas podporządkowanie społeczeństwa władzy. Z jednej strony poprzez terror, represje wobec faktycznych doniesień wrogów,

a z drugiej poprzez propagandę kierowaną wprost do ludności, mającą ją obietnicami sukcesów i dobrobytu. Dla polityków Polskiej Partii Robotniczej wybory do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r. okazały się sukcesem, przypieczętowanym uchwaleniem małej konstytucji, dzięki której rządzący naszym krajem uzyskali szeroki wpływ na władzę, a tym samym życie polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturalne, a społeczeństwo zostało przygniecione strachem. Wola oporu społeczeństwa została złamana. Ponadto rok 1947 był końcem pierwszego etapu silnej stalinizacji kraju i dlatego Autorka wzorem Krystyny Kersten²⁰ na wspomnianej dacie zakończyła swoje rozważania, zresztą podobne cezurę stosował Andrzej Paczkowski²¹.

Praca ma konstrukcję chronologiczno-problemową, co uważam za zasadne w odniesieniu do zamierzeń Autorki. Agnieszka Chłosta-Sikorska obrała sobie za cel główny badań ukazanie zmian, jakie zaszły w powojennym Krakowie, omawiając „sposoby na życie” oraz wydarzenia, które zasadniczo wpłynęły na ówczesny obraz miasta.

W rozdziale pierwszym pt. *Podwaliny nowego porządku* (s. 23–72) Autorka omówiła przejście władzy w Krakowie przez PPR, którą wspierał ZSRR. Bardzo istotna w tym działaniu była propaganda, która utwierdzała krakowian w fałszywym obrazie rzeczywistości. Agnieszka Chłosta-Sikorska podkreśliła znaczenie daty 18 stycznia 1945 r., którą z jednej strony uznaje się za dzień wyzwolenia z rąk hitlerowskich, a z drugiej za rozpoczęcie okupacji sowieckiej. Przedstawiciele ZSRR sprawnie rozbili struktury Polskiego Państwa Podziemnego, wiele osób zostało przez nich aresztowanych. Walorem tej części książki jest to, że wyraźnie zostało zaakcentowane powstanie systemu hegemonicznego, który doprowadził do zlikwidowania realnej opozycji politycznej.

Rozdział drugi pt. *Miasto i społeczeństwo* (s. 73–129) dotyczy zmian, jakie zaszły w strukturze społecznej miasta. Wiele miejsca Autorka poświęciła problemom, z jakimi borykali się ludzie mieszkający w Krakowie w omawianym okresie oraz jak sobie z nimi poradzili, to jest: ruchami migracyjnymi, problemami lokalowymi i zawodowymi, brakiem bezpieczeństwa i deficytami podstawowych produktów niezbędnych do życia. Dla powojennego Krakowa duże znaczenie miała rosnąca liczba zawieranych małżeństw i – co za tym idzie – wzrost liczby rodzących się dzieci. Agnieszka Chłosta-Sikorska doskonale omówiła politykę mieszkaniową i rozwój handlu w powojennym Krakowie.

W rozdziale trzecim pt. *Farsa demokracji* (s. 131–172) Agnieszka Chłosta-Sikorska przedstawiła przejście kontroli nad miastem przez komunistów, tłumacząc

²⁰ K. Kersten, *Narodziny systemu władzy, Polska 1943–1948*, Londyn 1993.

²¹ A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski*, Warszawa 2005.

cych to koniecznością ochrony mieszkańców przed wichrzycielami. Podkreśliła także, że w tym celu organizowano prowokacje, które były dobrze przygotowane i miały na celu wykreować takie osoby, aby następnie móc je ukarać i przez to wykazać troskę rządzących o bezpieczeństwo w Krakowie. Autorka wyraźnie zaakcentowała, że władza przy tym procederze uciekała się do haniebnych metod, takich jak terror czy zastraszanie.

Rozdział czwarty pt. *Kultura i rozrywka* (s. 173–246) został poświęcony Krakowowi jako ośrodkowi życia kulturalnego. Autorka recenzowanej pozycji osobno omówiła każdą z możliwości spędzania czasu wolnego w mieście. Dzieląc je na: muzea, wystawy plastyczne, teatr, operę, operetkę, filharmonię, koncerty, kino, kabaret, rozrywkę, sport, podkreśliła, że życie kulturalne rozwijało się bardzo prężnie. Komuniści byli zajęci przejmowaniem, a następnie umacnianiem swojej władzy, co doprowadziło do swobody twórczej środowisk artystycznych. Artyści nie mieli narzucanych obowiązków polityczno-wychowawczych. W królewskim mieście istniała w tym czasie swoboda w organizacji festynów, potańcówek i innych uroczystości. Z biegiem czasu jednak i w tej sferze życia ingerencja władzy stała się bardzo widoczna. Sposoby spędzania czasu wolnego były kontrolowane i odgórnie narzucane, co wykazano na kartach książki.

Kolejny rozdział pt. *Reglamentowana informacja* (s. 247–269) omawia dostęp krakowian do informacji. Jest on podzielony na dwa podrozdziały: *Radio*, *Prasa*. Te dwa wspomniane środki masowego przekazu kształtowały wiedzę i wyobrażenia odbiorców na różne tematy. Ponadto były doskonałym środkiem propagandy, chętnie wykorzystywanym przez przedstawicieli władzy, wpływającym na stan wiedzy i postrzeganie poszczególnych wiadomości przez odbiorców. Należy podkreślić, że informacje były odpowiednio dobierane i kontrolowane, ponieważ komuniści obawiali się wolności słowa. Radio i prasa były narzędziem w rękach władzy. Ich głównym zadaniem było przekonywanie Polaków o słuszności sojuszu z ZSRR.

Rozdział szósty pt. *Zmiany w edukacji i nauce* (s. 271–317) traktuje o powrocie do codzienności w powojennej szkole. Autorka podkreśliła, że system edukacji stał się w pełni kontrolowanym środkiem wprowadzenia nowego porządku. Uczniowie byli wychowywani w ścisłym powiązaniu z życiem państwa. Kraków na nowo stał się centrum życia akademickiego, na nowo rozpoczęły swoją działalność biblioteki. Nauka zaczęła przypominać edukację przedwojenną, chociaż patrząc na straty kadrowe, nie było to łatwe zadanie. 11 maja 1946 r. została powołana Państwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna, która miała przygotowywać przyszłą kadrę nauczycielską. Sztandarowym hasłem nowego systemu było zwalczanie analfabetyzmu. Ponadto bardzo często były organizowane za-

jęcia pozaszkolne, które poszerzały wiedzę uczniów. Silną stroną omawianego rozdziału jest doskonały opis historii szkolnictwa w pierwszych trzech powojennych latach.

Ostatni z rozdziałów pt. *Nowe na horyzoncie – kombinat* (s. 319–333) omawia powstanie kombinatu w Nowej Hucie. Władze miasta, aby zapewnić pracę mieszkańcom, postanowiły odbudować przemysł metalurgiczny i budowlany. To posunięcie stało się ważnym czynnikiem miastotwórczym. Agnieszka Chłosta-Sikorska podkreśliła znaczenie współzawodnictwa pracy, według Autorki aktywność i samoświadomość klasowa robotników stanowiła przeciwwagę dla konserwatywnych krakowian. Władza w tej konfrontacji widziała szansę na wykruszenie się inteligencji na rzecz robotników. Na szczęście w tym zamierzeniu poniosła porażkę. Z czasem Nowa Huta została włączona w granice Krakowa.

W ostatnim z omawianych rozdziałów Agnieszka Chłosta-Sikorska znacznie przekroczyła cezurę czasową zawartą w tytule publikacji. Zrobiła to jednak celowo, gdyż chciała ukazać, że tytułowy kombinat najprawdopodobniej powstał jako kara dla krakowian za wyniki czerwcowego referendum 1946 r. i opór w wymuszonym przystosowywaniu się do nowej powojennej rzeczywistości. W omawianej części książki podkreślono, że w latach 1949–1955 powstał zasadniczy zespół urbanistyczny Nowej Huty, po czym zaczęły wyrastać kolejne osiedla, otaczając wieńcem młodą dzielnicę i stapiając się z nią w jedną całość. Rozciągnięcie cezurę czasowej ma swoje uzasadnienie, gdyż dzięki temu ukazano propagandę komunistyczną, która swój początek miała w latach 1945–1947 i za cel obrała sobie ukazanie nowego człowieka przodownika pracy, sercem oddanego budowie własnego miasta.

Omawiana praca składa się z solidnie opracowanej bibliografii, opartej na szerokiej bazie źródłowej. Jest to silna strona recenzowanej monografii. Książka została napisana z wykorzystaniem ponad 200 pozycji literatury, kwerendy przeprowadzonej w 19 czasopismach oraz analizy źródeł archiwalnych z Archiwum Narodowego w Krakowie, Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie, Archiwum Akt Nowych, Archiwum Kurii Metropolitarnej, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Archiwum Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Często i obszernie cytowane są fragmenty monografii historyków, ale także źródła. Agnieszka Chłosta-Sikorska wykorzystała także szereg dokumentów opublikowanych oraz prasę, liczne dzienniki, pamiętniki, relacje i wspomnienia przy szerokim odwoływaniu się do literatury przedmiotu. Książka oprócz uporządkowanej i wartościowej bibliografii zawiera także indeks nazwisk. Ponadto na uwagę zasługuje bardzo dobrze dobrana szata graficzna.

Niniejsza praca znacznie wzbogaca dotychczasowe ustalenia badawcze. Pokazuje przede wszystkim, jak wyglądało codzienne życie w powojennym Krakowie oraz odtwarza niepowtarzalną atmosferę miasta. Są to aspekty, które wymykały się dotychczasowym autorom poruszającym tematykę życia codziennego. Ponadto bardzo wysoko trzeba ocenić umiejętności warsztatowe Autorki. Budzi uznanie skala podjętych przez nią badań archiwalnych i związana z tym różnorodność wykorzystanego materiału źródłowego. Ale nade wszystko warta podkreślenia jest swoboda, z jaką porusza się w rozległym materiale źródłowym i jak znakomicie potrafi wykorzystać potencjał tkwiący w różnych typach źródeł. Umiejętnie konstruuje narrację, często przeplatając wnioski wyciągnięte z lektury źródeł aktowych bądź opracowań. Agnieszka Chłosta-Sikorska unika wyciągania daleko idących, kategorycznych wniosków. W jej książce chodzi przede wszystkim o rzetelne, rzeczowe omówienie procesów, jakie zaszły w powojennym Krakowie w latach 1945–1947.

Omawiana pozycja posiada wysoki walor naukowy. Na pochwałę zasługuje to, że Agnieszka Chłosta-Sikorska w swojej książce posługuje się językiem niezwykle przystępnym i sugestywnym, który jest zrozumiały dla każdego czytelnika poszukującego wiedzy o powojennym Krakowie, gdyż nie razi przesadną naukowością. Jest to bardzo duży atut opracowania. Warte podkreślenia jest także to, że każdy z rozdziałów jest odrębnym zagadnieniem, dlatego rozdziały można czytać niezależnie.

Publikacja jest adresowana zarówno do profesjonalnych historyków, jak i do tych, którym temat wyda się po prostu interesujący i wart zagłębienia. Sposób prezentacji treści jest klarowny i wyważony. Przesłanie książki jest dwojake: po pierwsze, swoją funkcję spełnia ona doskonale jako praca *stricte* historyczna, poparta poważnymi badaniami naukowymi, jest rzetelnym opracowaniem dziejów powojennego Krakowa. Po drugie, pokazuje, że nawet w trudnym okresie historycznym, jakim bez wątpienia był początek rządów komunistów, ludzie umieli się zjednoczyć i walczyć o swoje racje, prowadząc niebezpieczną, ale wartą zachodu „grę” z komunistami. Należy podkreślić, że cel pracy został w pełni osiągnięty. Autorka, dokonując skrupulatnej analizy zebranych materiałów,

umiejętnie zrównoważyła zalety i wady życia w powojennym Krakowie, a także zaproponowała nowy temat badawczy: *Stopień rozdzielności kulturalnej między społecznością Starego Krakowa a społecznością Nowej Huty*.

Bartosz Rylski